

UNIVERZALNOST SADRŽAJA I STRUKTURE VRIJEDNOSTI: PODACI IZ HRVATSKE*

Ivana FERİĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 159.923.33.072(497.5)
159.947.5.072(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. 12. 2005.

Schwartzova teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti pretpostavlja postojanje 10 različitih tipova vrijednosti. Cjelokupan odnos konflikata i kompatibilnosti među pojedinim tipovima stvara strukturu vrijednosnog sustava. Pretpostavljena univerzalnost sadržaja 10 vrijednosnih tipova i strukture njihovih odnosa potvrđena je brojnim međukulturalnim istraživanjima. No, istraživanja su u nekima od istočnoeuropskih zemalja zabilježila i odmake od teorijski pretpostavljene strukture, kao mogući odraz utjecaja specifičnog društveno-političkog sustava. Cilj ovoga istraživanja jest utvrditi sadržaj i odnose vrijednosnih tipova u Hrvatskoj, te provjeriti odgovaraju li oni teorijski pretpostavljenim univerzalnim odnosima. 227 ispitanika (studenata) popunjavalo je Schwartzov upitnik vrijednosti, procjenjujući pritom na ljestvici od 9 stupnjeva (od -1 do 7) važnost svake od vrijednosti kao "usmjeravajućeg načela u svome životu". Sadržaj i struktura vrijednosnih tipova analizirani su Guttman-Lingoesovom analizom najmanjih udaljenosti. Utvrđeno je da se 56 specifičnih vrijednosti jasno prostorno organizira u deset područja koja sadržajno odgovaraju teorijskim motivacijskim tipovima vrijednosti. Iako su određena odstupanja u značenju utvrđena za pet specifičnih vrijednosti koje se javljaju unutar prostora vrijednosnih tipova kojima prema teorijskim postavkama ne pripadaju, ukupno dobiveni rezultati sukladni su nalazima dosadašnjih istraživanja i idu u prilog postavkama o univerzalnosti vrijednosnih sadržaja i strukture.

Ključne riječi: Schwartz, teorija vrijednosti, struktura vrijednosti, međukulturalne razlike, Hrvatska

* U ovome su članku prikazani podaci iz neobjavljenoga magistarskog rada Ivane Ferić, obranjenog pod naslovom *Provjera postavki Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti* 2002. godine na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ivana Ferić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Ivana.Feric@pilar.hr

UVOD

Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća popriličan broj znanstvenih istraživanja bavio se ispitivanjem pojma vrijednosti, a ta su brojna istraživanja – provedena na raznim poljima društvenih znanosti – rezultirala definicijama vrijednosti i brojnim pristupima njihova proučavanja. U psihologiji (poglavito socijalnoj psihologiji) vrijednosti su prvi put dobro teorijski i operacionalno definirane u radu Milтона Rokeacha (1973., 1979.).

Rokeach je vrijednosti definirao kao trajna vjerovanja o tome da su određeni načini ponašanja, ili krajnja stanja postojanja, osobno ili društveno poželjniji od oprečnih ili suprotnih načina ponašanja ili stanja. Smatrao je da je ukupan broj vrijednosti koje čovjek posjeduje relativno malen te da svi pojedinci, barem u nekom stupnju, posjeduju vrijednosti. Razlike među pojedincima javljaju se samo s obzirom na relativnu važnost koju oni pojedinim vrijednostima pridaju. Do tih razlika, pak, dolazi stoga što vrijednosti imaju dva izvorišta: ličnost pojedinca te društvo sa svojom kulturom i socijalizacijskim institucijama, međudjelovanjem kojih nastaju hijerarhije vrijednosnih prioriteta. Ove "hijerarhije vrijednosnih prioriteta" Rokeach je nazvao *vrijednosnim sustavima*, a definirao ih je kao trajne i stabilne organizacije vrijednosti duž kontinuuma relativne važnosti (Rokeach, 1973.).

Po tipu, Rokeach je dijelio vrijednosti na instrumentalne (one koje se odnose na poželjna ili idealizirana ponašanja) i terminalne (poželjna krajnja stanja) – a koje su, iako međusobno povezane, ipak organizirane u zasebne hijerarhijske sustave.

Posebnu je pozornost Rokeach posvetio izradbi instrumenta kojim bi na odgovarajući način mjerio tako definirane vrijednosti, odnosno razlike u relativnoj važnosti koju im pojedinci pridaju. Upitnik koji je izradio nazvao je "The Value Survey" (odnosno "Upitnik vrijednosti"). Originalna forma upitnika sastojala se od dvije liste vrijednosti – 18 terminalnih i 18 instrumentalnih, a ispitanik je pored svake vrijednosti trebao upisati rang koji joj pridaje s obzirom na važnost koju ona za njega ima kao "usmjeravajuće načelo u životu" (od "1" za najvažniju, do "18" za najmanje važnu).

Sam je Rokeach podvrgao svoj upitnik nizu provjera kako bi utvrdio njegove mjerne karakteristike. Pouzdanost upitnika pokazala se zadovoljavajućom, a koeficijenti pouzdanosti dobiveni test-retest metodom varirali su, ovisno o duljini vremenskog intervala, između 0,60 i 0,74 za terminalne te 0,51 i 0,70 za instrumentalne vrijednosti (Rokeach, 1974.; Braithwaite i Scott, 1991.). Upitnik je pokazao i vrlo dobru osjetljivost s obzirom na demografske i kulturalne varijable, uspješno je diferencirao ispitanike različitih religijskih i političkih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

uvjerenja, različitoga socioekonomskog statusa, stupnja obrazovanja i zanimanja (npr. Rokeach, 1974., 1979.; Feather, 1984., 1994.a).

"The Value Survey" pokazao se i vrlo dobrim za predviđanje raznih oblika ponašanja, kao što su: dobrovoljni rad, vjerska ponašanja (redoviti odlasci u crkvu, deklarirano članstvo u crkvenim organizacijama), društveni aktivizam, preventivna briga o zdravlju, neki oblici delinkventnih ponašanja, laganje i varanje (npr. Rokeach, 1979.; Alwin, 1984.; Kristiansen, 1985.; Thomas, 1986.).

Potreba za novim pristupom u izučavanju vrijednosti

Od trenutka konstrukcije Rokeachev "The Value Survey" postao je silno popularan i tražen mjerni instrument, a i danas slovi kao jedan od najčešće primjenjivanih upitnika za mjerenje općih ljudskih vrijednosti. Isto tako, Rokeacheva je teorija vrijednosti bez konkurencije dominirala područjem socijalne psihologije više od dvadeset godina te je potakla čitav niz daljnjih istraživanja na području psihologije.

Glavni ciljevi velikoga broja tako "potaknutih" istraživanja odnosili su se uglavnom na pokušaj povezivanja individualnih razlika u vrijednosnim prioritetima s razlikama u stavovima, ponašanju i nekim sociodemografskim varijablama. Temeljni istraživački pristup pritom odnosio se na izdvajanje manjega broja pojedinačnih (specifičnih) vrijednosti za koje se pretpostavljalo da bi mogle biti povezane sa stavovima ili ponašanjem te se nastojalo empirijski ustvrditi i ispitati njihove odnose (na primjer: povezanost "jednakosti" i građanskih prava – Rokeach, 1973.; "poslušnosti" i društvene klase – Alwin, 1984.; "mira u svijetu" i pacifizma – Mayton i Furnham, 1994.).

No usmjeravanje na isključivo pojedinačne (specifične) vrijednosti ujedno je bio i osnovni nedostatak takva istraživačkoga pristupa. Prvo stoga što je pouzdanost svake pojedinačne vrijednosti zapravo vrlo niska, zbog čega na pojavljivanje, odnosno nepojavljivanje, značajne povezanosti s takvim vrijednostima mogu djelovati brojni drugi faktori; te, drugo, stoga što je takvo usmjeravanje isključivo na pojedinačne vrijednosti zanemarivalo pretpostavku, sve češće isticanu u literaturi, a to je da stavove i ponašanja pojedinca ne usmjerava prioritet dan nekoj pojedinačnoj vrijednosti već odnos među suprotstavljenim vrijednostima koje se istodobno odnose na neki stav ili ponašanje (Tetlock, 1986.; Schwartz i Bilsky, 1987., 1990.). Naglašavano je kako vrijednosti imaju važnu ulogu u usmjeravanju ponašanja pojedinca tek u slučajevima kad se javlja konflikt vrijednosti – kada neko ponašanje rezultira posljedicama koje jesu u skladu s jednom (ili

više) vrijednosti, ali su istodobno i u sukobu s nekom drugom vrijednošću ili vrijednostima koje pojedinac posjeduje. Tek u takvim situacijama konflikta čovjek zapravo postaje svjestan svojih vrijednosti; tek se tada one aktiviraju i usmjeravaju njegovo ponašanje.

Stoga su autori sve više počeli isticati potrebu za novim pristupom u izučavanju vrijednosti, koji neće biti isključivo usmjeren na pojedinačne vrijednosti, nego će omogućiti proučavanje vrijednosnih sustava kao integriranih cjelina, njihove strukture te dinamičke povezanosti i načina funkcioniranja vrijednosnih prioriteta.

Važnu su ulogu u pokušaju rješavanja tog problema odigrali Schwartz i Bilsky (1987., 1990.), a potom i sam Shalom Schwartz (1992., 1994.).

Oslanjajući se u osnovi na Rokeachevo određenje vrijednosti, Schwartz i Bilsky (1987.) strukturirali su definiciju vrijednosti koja obuhvaća pet formalnih obilježja vrijednosti na koje se sustavno nailazi u literaturi: vrijednosti su (1) ideje ili vjerovanja, (2) koja se odnose na neki željeni cilj ili ponašanje, (3) nadilaze specifične situacije, (4) usmjeravaju odabir ili procjenu ponašanja i događanja te su (5) hijerarhijski organizirana s obzirom na njihovu relativnu važnost za pojedinca.

Polazeći od tako postavljene definicije vrijednosti, nakon niza empirijskih istraživanja da bi se utvrdile sustavne povezanosti među vrijednostima u različitim kulturama, Schwartz je (1992.), postavio *teoriju sadržaja i strukture vrijednosti* te utvrdio postojanje sveobuhvatnoga sklopa dinamički povezanih različitih motivacijskih tipova vrijednosti – koji bi mogao pridonijeti daljnjem potpunijem proučavanju vrijednosnih sustava kao cjelina i ponuditi preciznija objašnjenja odnosa između vrijednosti i ponašanja pojedinca.

Schwartzova teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti

Teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti (Schwartz, 1992.) definira vrijednosti kao poželjne ciljeve, različite važnosti, koji djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovu životu.

Prema teoriji, postoji deset motivacijskih tipova vrijednosti koji su sadržajno određeni (motivacijskim) ciljevima kojima su usmjereni i specifičnim vrijednostima koje ih predstavljaju. Motivacijski ciljevi proizlaze iz tri univerzalna zahtjeva ljudskoga postojanja (bioloških potreba, potreba za usklađenom socijalnom interakcijom te potreba za opstankom i funkcioniranjem grupa), a pojedine specifične vrijednosti predstavljaju određeni tip vrijednosti onda kada ponašanje koje vodi njihovu ispunjenju podupire motivacijski cilj toga tipa.

Schwartz je deset motivacijskih tipova sadržajno predstavio s ukupno 56 specifičnih vrijednosti. Tablica 1 prikazuje

takvo sadržajno određenje motivacijskih tipova vrijednosti u terminima motivacijskih ciljeva kojima su usmjereni i specifičnih vrijednosti koje ih predstavljaju.

Tip vrijednosti i motivacijski cilj	Specifične vrijednosti
MOC: Društveni status i prestiž, kontrola i dominacija nad pojedincima i materijalnim dobrima	društvena moć, bogatstvo, društveni ugled, autoritet, očuvanje slike o sebi u društvu
DOSTIGNUĆE: Ostvarivanje osobnog uspjeha iskazivanjem kompetencije u skladu s društvenim standardima	samopoštovanje, ambicioznost, utjecajnost, sposobnost, inteligencija, uspješnost
HEDONIZAM: Uгода ili zadovoljenje vlastitih tjelesnih želja	zadovoljstvo, uživanje u životu
POTICAJ: Uzbuđenje, novost, izazov u životu	uzbudljiv život, raznovrstan život, odvažnost
NEZAVISNOST: Sloboda misli i djela, kreativnost, istraživanje novog	sloboda, kreativnost, privatni život, samostalnost, izabiranje vlastitih ciljeva, znatiželja
UNIVERZALIZAM: Razumijevanje, poštivanje, prihvaćanje i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode	jednakost, unutarjni sklad, mir u svijetu, jedinstvo s prirodom, mudrost, svijet lijepog, društvena pravda, tolerancija, očuvanje okoliša
DOBROHOTNOST: Očuvanje i unapređivanje dobrobiti ljudi s kojima je pojedinac u čestom osobnom kontaktu	duhovni život, smisao u životu, zrela ljubav, iskreno prijateljstvo, odanost, iskrenost, uslužnost, odgovornost, spremnost na opraštanje
TRADICIJA: Poštivanje, prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicionalne kulture ili religije kojoj pojedinac pripada	poštivanje tradicije, umjerenost, poniznost, prihvaćanje vlastita života, pobožnost
KONFORMIZAM: Suzdržavanje od akcija, namjera i sklonosti koje bi mogle uznemiriti ili povrijediti druge osobe i narušiti društvena očekivanja i norme	pristojnost, samodisciplina, poštivanje roditelja i starijih, poslušnost
SIGURNOST: Sklad, stabilnost i sigurnost unutar društva, međuljudskih odnosa ili samog pojedinca	osjećaj pripadnosti, društveni poredak, nacionalna sigurnost, uzvratanje usluga, obiteljska sigurnost, zdravlje, čistoća

TABLICA 1
Tipovi vrijednosti, njihovi motivacijski ciljevi i specifične vrijednosti koje ih predstavljaju (Schwartz, 1992.)

Teorija dalje, osim što utvrđuje i sadržajno određuje motivacijske tipove vrijednosti, pretpostavlja i postojanje dinamičkih odnosa među njima. Schwartz, naime, smatra kako ponašanja usmjerena prema određenom tipu vrijednosti imaju psihološke, praktične i društvene posljedice koje mogu biti kompatibilne ili u konfliktu s ponašanjima usmjerenima prema drugim tipovima vrijednosti. Kompatibilni tipovi vrijednosti imaju zajedničku motivacijsku orijentaciju, pa je tako,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

na primjer, usmjeravanje k vrijednostima "dostignuća" kompatibilno s usmjeravanjem k vrijednostima "moći", jer oba tipa vrijednosti naglašavaju osobni uspjeh i dominaciju nad drugima te se međusobno podržavaju i ojačavaju. Istodobno, vrijednosti "dostignuća" u konfliktu su s vrijednostima "dobrohotnosti", jer usmjeravanje na vlastiti uspjeh i probitak u pravilu koči brigu za dobrobit drugih. Dakle, osoba koja važnima drži vrijednosti "dostignuća" visoko će vrednovati i "moć", ali neće mnogo važnosti pridavati "dobrohotnosti".

Prema teoriji, cjelokupan odnos konflikata i kompatibilnosti među tipovima vrijednosti stvara kružnu strukturu vrijednosnoga sustava (Slika 1).

➤ SLIKA 1
Strukturalni odnosi između 10 motivacijskih tipova vrijednosti (preuzeto i prilagođeno prema Schwartz, 1992.)

Na takvu kružnom prikazu kompatibilni se tipovi vrijednosti nalaze jedan do drugog, dok se konfliktni nalaze jedni nasuprot drugima. Od ovakva "pravilnog kružnog rasporeda" odstupa jedino vrijednosni tip "tradicije", koji nije smješten između tipova "konformizma" i "dobrohotnosti", već na samom rubu kružnoga prikaza – iznad vrijednosnoga tipa "konformizma", jer Schwartz smatra (a to su potvrdile već i prve empirijske provjere) da "konformizam" i "tradicija" u osnovi odražavaju isti motivacijski cilj (podređivanje, odnosno prilagođavanje, društveno određenim očekivanjima), a razlika je jedino u tome što "konformizam" odražava podređivanje osobama s kojima je pojedinac u čestom kontaktu, dok "tradicija" odražava podređivanje apstraktnijim pojmovima, točnije religijskim i društvenim običajima i idejama.

Deset se prikazanih motivacijskih tipova vrijednosti, prema teoriji, dalje organizira u četiri tipa vrijednosti više razine, a to su:

(1) *vlastito odricanje* (univerzalizam i dobrohotnost), koje odražava prihvaćanje drugih kao jednakih te brigu za njihovu dobrobit

(2) *vlastiti probitak* (dostignuće i moć), koji odražava postizanje osobnog uspjeha i dominacije nad drugima

(3) *otvorenost za promjene* (nezavisnost i poticaj), koja odražava slobodu misli i djelovanja te sklonost ka promjenama

(4) *zadržavanje tradicionalnih odnosa* (sigurnost, konformizam i tradicija), koje odražava poslušnost i ograničavanje vlastitih akcija da bi se održalo postojeće stanje.

"Hedonizam" je jedini tip vrijednosti koji nije svrstan ni u jednu od četiri kategorije vrijednosti više razine, i to stoga što je, prema Schwartzu, istodobno povezan i s "otvorenošću za promjene" i s "vlastitim probitkom".

Četiri tipa vrijednosti više razine zapravo su suprotni polovi dviju dimenzija. Jedna dimenzija zahvaća vrijednosti vlastita odricanja nasuprot vrijednostima vlastita probitka i odražava konflikt koji se javlja između prihvaćanja drugih kao jednakih i brige za njihovu dobrobit, s jedne strane, te težnje za ostvarivanjem vlastitog uspjeha i dominacije nad drugima, s druge strane. Druga dimenzija zahvaća otvorenost za promjene nasuprot zadržavanju tradicionalnih odnosa i odražava konflikt koji se javlja između naglašavanja slobode vlastitih misli i djela i želje za promjenama, s jedne strane, te zadržavanja tradicije i očuvanja stabilnosti, s druge strane.

Važno je naglasiti da Schwartz smatra kako je postojanje opisanih deset motivacijskih tipova vrijednosti univerzalno s obzirom na njihov sadržaj i njihovu strukturu, odnosno da se u takvu obliku javlja kod svih pojedinaca i/ili grupa. Razlike u vrijednosnim sustavima mogu postojati samo s obzirom na hijerarhiju vrijednosnih tipova, odnosno relativnu važnost koju pojedinci (ili grupe) pridaju pojedinim vrijednostima, međutim sadržajno određenje vrijednosnih tipova, kao i njihovi strukturalni odnosi konfliktata i kompatibilnosti, uvijek su isti (Schwartz, 1992., 1994.).

Schwartz također drži kako ovakva organizacija vrijednosti s obzirom na konflikte i kompatibilnosti među različitim tipovima može omogućiti proučavanje strukture sustava vrijednosti kao cjeline, a samim time i potpunije i preciznije objašnjavanje odnosa između vrijednosti i ponašanja pojedinaca. Postavljanje istraživačke hipoteze koja bi precizirala povezanost jednoga tipa vrijednosti s nekom vanjskom varijablom imalo bi ujedno i jasne implikacije o povezanosti te vanjske varijable s ostalim tipovima vrijednosti, pri čemu valja samo slijediti dvije osnovne postavke:

(1) svaka vanjska varijabla iskazivat će sličan stupanj povezanosti s vrijednosnim tipovima koji su međusobno kompatibilni, odnosno koji se na kružnom prikazu strukture vrijednosnoga sustava nalaze jedan do drugoga,

(2) stupanj povezanosti s nekom vanjskom varijablom postupno će opadati kako se pomičemo po kružnom prikazu strukture vrijednosti, i to u oba smjera, počevši od vrijednosnoga tipa koji iskazuje najviši stupanj povezanosti s proučavanom vanjskom varijablom do onoga koji iskazuje najni-

ži stupanj povezanosti. Ipak, vrijednosni se tip koji iskazuje najviši stupanj povezanosti s nekom vanjskom varijablom ne mora nužno nalaziti (na kružnom prikazu) nasuprot vrijednosnom tipu koji s tom varijablom iskazuje najniži stupanj povezanosti, i to stoga što – ovisno o specifičnim osobinama proučavanoga ponašanja – motivacijski ciljevi po kojima se tipovi vrijednosti razlikuju nisu uvijek podjednako relevantni za donošenje odluke o nekom ponašanju (Schwartz, 1996.).

Dosadašnje provjere Schwartzove teorije vrijednosti

Teorijom pretpostavljenu univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti provjeravao je sam autor (Schwartz, 1992., 1994.; Schwartz i Sagiv, 1995.; Schwartz i Sagie, 2000.), ali i brojni drugi istraživači diljem svijeta (npr. Gendre i Dupont, 1992.; Boehnke i sur., 1994.; Burgess i Blackwell, 1994.; Bardi i Schwartz, 1996.; Oishi i sur., 1998.).

Sukladnost između stvarnoga (empirijski utvrđenog) i teorijskoga sadržaja tipova vrijednosti proučavana je najčešće upotrebom Guttman-Lingoesove analize najmanjih udaljenosti (SSA – *Smallest Space Analysis*). Riječ je o tehnici multidimenzionalnoga skaliranja za strukturalnu analizu sličnosti podataka, kojom se vrijednosti prikazuju kao točke u prostoru, a udaljenosti među njima odražavaju odnose odmjerene korelacijama između procjena njihove važnosti (Guttman, 1968.; Borg i Lingoes, 1987.).

Upotrebom ove tehnike uočeno je da, u prosjeku, oko 16% specifičnih vrijednosti odstupa od teorijom pretpostavljenih pripadajućih vrijednosnih tipova te se javljaju u prostoru drugih, najčešće kompatibilnih vrijednosnih tipova (Schwartz i Sagiv, 1995.; Schwartz i Sagie, 2000.). Dio tih odstupanja autori su lako objasnili činjenicom da se neke od vrijednosti kompatibilnih motivacijskih tipova donekle preklapaju u svom značenju, odnosno motivacijskom određenju, pa se stoga u empirijskim istraživanjima može dogoditi da se pojedine specifične vrijednosti kompatibilnih tipova "izmiješaju" u prostoru, no takvo se odstupanje nipošto ne može smatrati kulturalnom specifičnošću.

Značajnije odstupanje, međutim, koje se doista može smatrati kulturalno specifičnim, uočeno je u ispitivanjima provedenima u zemljama Istočne Europe (Bardi i Schwartz, 1996.; Schwartz i Bardi, 1997.; Schwartz i sur., 2000.). Na tim je uzorcima, naime, utvrđena visoka pozitivna povezanost između triju specifičnih vrijednosti koje pripadaju tipu "univerzalizma" (a to su "mir u svijetu", "društvena pravda" i "jednakost"), s dvjema specifičnim vrijednostima tipa "sigurnosti" (riječ je o vrijednostima "društveni poredak" i "nacionalna sigurnost"). Osim značajnoga pozitivnog koreliranja, te su se vrijednosti i na grafičkom prikazu SSA tehnike smještale jedna blizu druge,

prostorno tvoreći zasebno područje, blizu središta grafičke mape, a "ispod" područja vrijednosnoga tipa "konformizma".

Ovakvi su rezultati odstupali od svih dotadašnjih, kojima je utvrđena jasna konceptualna i empirijska nekompatibilnost vrijednosti "univerzalizma" i "sigurnosti", pa su ujedno upućivali na zaključak da u zemljama Istočne Europe navedenih pet specifičnih vrijednosti odražava neke druge međusobno kompatibilne ciljeve i ima određeno zajedničko, šire značenje.

Autori su ovih pet specifičnih vrijednosti nazvali "društveno-političkim vrijednostima", jer se one, za razliku od svih ostalih specifičnih vrijednosti, odnose na prirodu širega društvenog i političkog sustava, odnosno na čovjekovo viđenje onoga što tvori poželjno društvo. Pretpostavili su da je takva "atipična" struktura odnosa među društveno-političkim vrijednostima moguć odraz života pod komunističkim režimom, pa stoga kulturalno specifična za zemlje Istočne Europe (podrobnije: Schwartz i sur., 2000.).

No izuzevši kulturalnu specifičnost pet društveno-političkih vrijednosti vezanu uz zemlje Istočne Europe, pretpostavljena je struktura odnosa konflikata i kompatibilnosti deset motivacijskih vrijednosnih tipova, kao i njihovo organiziranje u četiri tipa vrijednosti više razine, potvrđena u gotovo svim dosadašnjim istraživanjima, pa bi se opravdano mogla nazvati univerzalnom (Schwartz i Sagie, 2000.).

Na taj način potvrđen strukturalni sustav vrijednosti upotrijebljen je i u daljnjim istraživanjima povezanosti vrijednosti i ponašanja, pri čemu je upravo ovakvo definiranje vrijednosnoga sustava kao cjelovite strukture pokazalo značajnije rezultate nego ranija istraživanja koja su povezanost vrijednosti i ponašanja proučavala uglavnom po pojedinačnim vrijednostima.

Tako su neka od novijih istraživanja, zasnovana na Schwartzovu određenju i mjerenju vrijednosti, uspjela ponuditi mnogo preciznija objašnjenja, na primjer kooperativnoga i nekooperativnoga ponašanja (Natan, 1993.), spremnosti na kontakte s članovima vanjskih grupa (Feather, 1994.b; Sagiv i Schwartz, 1995.), glasačkoga ponašanja, odnosno glasačkih preferencija (Barnea i Schwartz, 1998.), ili pak načina percipiranja propagandnih poruka (Hetsroni, 2000.).

Određenje problema i svrhe istraživanja

Iako je Schwartzova teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti danas jedna od najčešće citiranih, primjenjivanih i sustavno provjerenih teorija vrijednosti, u Hrvatskoj nije bilo istraživanja koja bi se bavila provjerom osnovnih postavki ove teorije. Nema ni podataka o hrvatskoj inačici Schwartzova upitnika vrijednosti, iako je riječ o jednom od najčešće

primjenjivanih upitnika vrijednosti u svijetu u posljednjih desetak godina.

Stoga je cilj ovoga istraživanja bio izraditi i primijeniti hrvatsku inačicu Schwartzova upitnika vrijednosti te utvrditi sadržaj i odnose vrijednosnih tipova u Hrvatskoj i provjeriti odgovaraju li oni teorijski pretpostavljenim univerzalnim odnosima ili se javljaju određena odstupanja. Nadalje, u slučaju uočavanja odstupanja od teorijskoga modela, cilj je provjeriti odgovaraju li ta odstupanja "atipičnoj" strukturi odnosa vrijednosnih tipova, kakva je uočena u zemljama Istočne Europe, ili ne te ponuditi moguća objašnjenja eventualnih odstupanja.

METODA

Ispitanici

Istraživanje je provedeno u svibnju i lipnju 2001. godine na uzorku od 227 ispitanika (179 ženskih i 48 muških) – studenata I., II. i III. godine psihologije i sociologije Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, u prosječnoj dobi od 20 godina.

Iako se ovakvom prigodnom uzorku mogu u pravilu uputiti određeni prigovori u smislu ograničavanja vanjske valjanosti, u ovome istraživanju to ipak nije bilo tako. Naime, budući da je osnovni cilj istraživanja provjera teorije koja postulira univerzalnost sadržaja vrijednosnih tipova i strukture njihovih odnosa, bez obzira na spol, dob, socioekonomski status, obrazovanje, jezik i kulturu ispitanika – uzorak studenata za provjeru ovakva tipa podjednako je dobar kao i bilo koji drugi uzorak. A budući da su i sva dosadašnja istraživanja provedena s istim ciljem rađena uglavnom na tri tipa uzoraka: na uzorcima studenata (zbog ekonomičnosti i lake dostupnosti), uzorcima nastavnika (kao prenositeljima društvenih vrijednosti kroz sustav školovanja, čiji vrijednosni prioriteti vjerojatno u najboljoj mjeri odražavaju vrijednosni konsenzus nekoga društva) te u manjem broju slučajeva i na reprezentativnim državnim uzorcima – uzorak studenata upotrijebljen u ovome istraživanju može, osim usporedbe s općim ranijim nalazima, omogućiti i eventualnu daljnju usporedbu s rezultatima dobivenima na drugim studentskim (pod)uzorcima.

Mjerni instrument

Mjerni instrument primijenjen u ovom istraživanju jest hrvatska inačica Schwartzova upitnika vrijednosti (SVS-HR, u prilogu). Upitnik je primijenjen grupno, a ispitanicima je za popunjavanje upitnika bilo potrebno otprilike 10 minuta.

Schwartzov upitnik vrijednosti ("Schwartz Value Survey" – SVS) izrađen je da bi se provjerio teorijski koncept uni-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

verzalnih sadržaja i struktura vrijednosti (Schwartz, 1992.). Upitnik je u osnovi rađen po uzoru na Rokeachev "The Value Survey", ali je Schwartz – usvajajući prigovore upućivane Rokeachu – unio i neka osjetna poboljšanja. Upitnik se tako sastoji od 56 specifičnih vrijednosti, razdijeljenih – kao i kod Rokeacha – u dvije liste (listu instrumentalnih i listu terminalnih vrijednosti), a pored svake vrijednosti u zagradi je navedeno i dodatno objašnjenje njezina značenja. No za razliku od Rokeacheva upitnika, zadatak ispitanika u Schwartzovu upitniku nije rangirati vrijednosti prema važnosti, nego procijeniti važnost svake od vrijednosti na ljestvici od "-1" ("oprečno mojim vrijednostima") do "7" ("od iznimne važnosti"). Uveden je i postupak "određivanja raspona procjena" – kojim se od ispitanika uputom traži da najprije pročita sve vrijednosti na listi, zatim da odredi i procijeni jednu vrijednost koju smatra osobno najvažnijom i jednu koju doživljava kao potpuno suprotnu svojim vrijednostima ili najmanje važnu, a tek onda da unutar tako postavljenoga raspona procijeni i preostale vrijednosti s liste, i to s ciljem da se izbjegne mogući artefakt uzrokovan pomakom u subjektivnom doživljaju ljestvice procjena kod ispitanika.

Ono što Schwartz posebno naglašava kao prednost vlastita upitnika vrijednosti u odnosu na Rokeachev jest to da se mjerenjem važnosti 56 specifičnih vrijednosti utvrđuje važnost 10 motivacijskih tipova koje one predstavljaju, a teorijska podloga na kojoj je čitav takav sustav mjerenja vrijednosti zasnovan omogućuje proučavanje vrijednosnoga sustava u cjelini. Brojnim provjerama Schwartzova upitnika vrijednosti utvrđeno je kako upitnik pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike i strukturalnu stabilnost među kulturama (npr. Schwartz, 1994.; Schwartz i Sagiv, 1995.; Oishi i sur., 1998.; Schwartz i Bardi, 2001.). Utvrđeni Cronbach alfa-koeficijenti pouzdanosti za pojedini tip vrijednosti kreću se otprilike od 0,58 za motivacijski tip "hedonizma" do 0,83 za "univerzalizam", a usporedbom rezultata s onima dobivenim primjenom drugih upitnika vrijednosti utvrđena je dobra konvergentna i diskriminantna valjanost 10 motivacijskih tipova vrijednosti.

Obradba podataka

Sadržaj vrijednosnih tipova i struktura vrijednosti obrađeni su tehnikom upotrijebljenom u svim dosadašnjim istraživanjima koja su se bavila provjerom Schwartzovih teorijskih pretpostavki, a kako bi se omogućila usporedivost dobivenih rezultata. Najprije su izračunani Pearsonovi koeficijenti korelacije između dobivenih procjena važnosti svih 56 specifičnih vrijednosti, a zatim je ta interkorelacijska matrica analizirana

Guttman-Lingoesovom analizom najmanjih udaljenosti (SSA – *Smallest Space Analysis*).

Da bi se potvrdila struktura vrijednosti pretpostavljena Schwartzovom teorijom vrijednosti, u prostoru bi se dobivenom analizom najmanjih udaljenosti moralo jasno razlikovati 10 područja koja bi odražavala motivacijske tipove vrijednosti. Ta bi područja trebala biti raspoređena tako da tvore kružnu strukturu sukladnu teoretskoj, a specifične vrijednosti koje prema teoriji odražavaju iste motivacijske ciljeve i tako tvore pojedini motivacijski tip morale bi se i na grafičkom prikazu prostorno smještati tako da tvore "područja" koja bi odgovarala motivacijskim tipovima.

REZULTATI I RASPRAVA

Na osnovi dobivenih procjena važnosti 56 specifičnih vrijednosti izračunane su prosječne procjene važnosti 10 motivacijskih tipova vrijednosti (Tablica 2). Sukladno rezultatima dosadašnjih istraživanja na mlađoj populaciji (Schwartz, 1992.; Schwartz i Sagiv, 1995.; Oishi i sur., 1998.), najviše procjene važnosti dobivene su za vrijednosne tipove "nezavisnost" i "dobrohotnost", a najniže za tipove "moć" i "tradicija".

Za deset su tipova vrijednosti izračunani i Cronbach alfa koeficijenti unutarnje konzistencije (Tablica 2). Dobivene se vrijednosti kreću od 0,57 za "hedonizam" do 0,78 za "univerzalizam", što je također u skladu s podacima dobivenim ranijim primjenama Schwartzova upitnika (Feather, 1994.b; Oishi i sur., 1998.), a s obzirom na relativno malen broj čestica (odnosno specifičnih vrijednosti) koje čine pojedini tip, odražavaju zapravo zadovoljavajuću pouzdanost.

⇒ TABLICA 2
Prosječne procjene važnosti (M), standardne devijacije (st. dev.) te Cronbach alfa-koeficijenti unutarnje konzistencije i broj čestica (specifičnih vrijednosti) koje tvore pojedini tip vrijednosti (N=227)

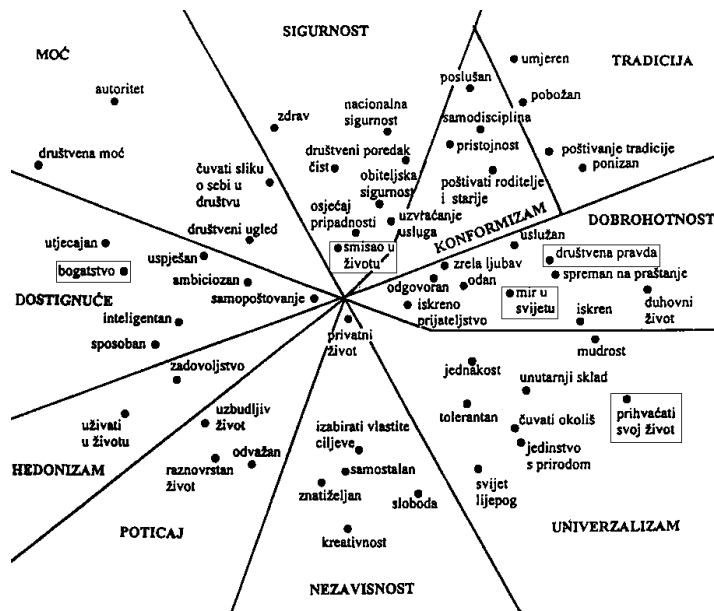
Motivacijski tip	M	st. dev.	Cronbach α	broj čestica
Moć	2,4	1,15	0,69	5
Dostignuće	4,7	0,84	0,67	6
Hedonizam	4,7	1,24	0,57	2
Poticaј	4,2	1,19	0,72	3
Nezavisnost	4,9	0,84	0,66	6
Univerzalizam	4,3	0,97	0,78	9
Dobrohotnost	4,9	0,83	0,76	9
Tradicija	2,9	1,23	0,58	5
Konformizam	3,5	1,18	0,68	4
Sigurnost	4,3	0,94	0,73	7

Na osnovi matrice korelacija između 56 specifičnih vrijednosti, analizom najmanjih udaljenosti dobiven je grafički prikaz strukture njihovih odnosa u dvodimenzionalnom prostoru (Slika 2). Grafički je prikaz jasno razdijeljen na deset područja, koja gotovo potpuno odgovaraju pretpostavljenim motivacijskim tipovima vrijednosti, a dobivena je struktura

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

vrijednosti sukladna onoj dobivenoj i u ranijim istraživanjima (Schwartz, 1992.).

SLIKA 2
Grafički prikaz strukture odnosa vrijednosti dobiven analizom najmanjih udaljenosti u dvodimenzionalnom prostoru

Motivacijski tipovi vrijednosti i njihov sadržaj

Sadržajno gledano, većina je utvrđenih motivacijskih tipova zaista određena teorijom pretpostavljenim specifičnim vrijednostima. Međutim, uočena su i određena odstupanja. Pet se specifičnih vrijednosti javlja unutar prostora vrijednosnih tipova, kojima, prema teorijskim postavkama, ne pripadaju. Riječ je o specifičnim vrijednostima "bogatstvo", "smisao u životu", "prihvaćati svoj život", "društvena pravda" i "mir u svijetu" (prikazane uokvireno na Slici 2).

"Bogatstvo" je specifična vrijednost koja bi se prema teoriji trebala nalaziti u prostoru motivacijskoga tipa "moći", međutim ovdje je njezin položaj utvrđen unutar susjednoga motivacijskoga tipa "dostignuća". Rezultati ranijih istraživanja upućuju na to da "premještanje" određene vrijednosti na područje susjednoga (kompatibilnog) motivacijskoga tipa nije rijetkost (Schwartz i Sagiv, 1995.; Schwartz i Sagie, 2000.), što autori objašnjavaju time da vrijednosti kompatibilnih tipova odražavaju zapravo bliske motivacijske ciljeve, pa su stoga neke od vrijednosti različitih tipova zapravo vrlo bliske po značenju.

Dobiveni koeficijenti korelacija vrijednosti "bogatstvo" s ostalim specifičnim vrijednostima pokazuju da je ova vrijednost najznačajnije povezana s vrijednostima "biti uspješan" ($r=0,43$) i "biti utjecajan" ($r=0,41$) – koje pripadaju tipu "do-

stignuća". Njezina je povezanost s vrijednostima "moći" nešto niža, iako i dalje statistički značajna, međutim "bogatstvo" je isto tako značajno povezano i s vrijednostima motivacijskih tipova "hedonizma" i "poticaja".

Iako "bogatstvo" ulazi u 44 (od ukupno 56) specifičnih vrijednosti za koje je u ranijim istraživanjima utvrđena visoka stabilnost značenja te se gotovo uvijek nalazi u prostoru tipa "moći" (Schwartz i Sagie, 2000.), u ovome slučaju značenje vrijednosti "bogatstvo" pokazuje se bliže značenjima vrijednosti tipa "dostignuća" te se povezuje ne samo s ostvarivanjem društvenog statusa i prestiža (vrijednosti "moći") nego i s mogućnošću zadovoljenja vlastitih želja te s uzbudljivim i raznovrsnim životom (vrijednosti "hedonizma" i "poticaja"). Neopravdano bi, međutim, bilo tvrditi da je ovdje riječ o kulturalnoj specifičnosti značenja vrijednosti "bogatstvo", ali bi svakako u daljnjim primjenama valjalo proučavati "ponašanje" ove vrijednosti te utvrditi pojavljuje li se ona i dalje sustavno u području tipa "dostignuća" ili je njezin položaj utvrđen ovim istraživanjem rezultat specifičnosti upotrijebljenog uzorka ispitanika, odnosno određene pogreške mjerenja.

Sljedeće dvije specifične vrijednosti čiji položaj odstupa od teorijom pretpostavljenog jesu "smisao u životu" i "prihvaćati svoj život".

Za razliku od vrijednosti "bogatstva", koja općenito ulazi u vrijednosti stabilnog značenja, "smisao u životu" jest vrijednost za koju je u dosadašnjim istraživanjima utvrđeno da ima brojna, vrlo različita značenja te da se javlja unutar različitih (ponekad čak i konfliktnih) vrijednosnih tipova (Schwartz i Sagie, 2000.).

Prema teoriji, vrijednost "smisao u životu" trebala bi pripadati tipu "dobrohotnosti", a smjestila se unutar tipa "sigurnosti". No njezina je povezanost s vrijednostima tipa "dobrohotnosti", kao i s vrijednostima tipa "sigurnosti", relativno niska. Najveću, statistički značajnu povezanost "smisao u životu" ostvaruje s vrijednostima "biti uspješan" ($r=0,37$) i "biti ambiciozan" ($r=0,32$) koje pripadaju vrijednosnom tipu "dostignuća", a koji je prema teorijskim postavkama suprotan (konfliktni) tipu "dobrohotnosti". Stoga se vrijednost "smisao u životu" smjestila u prostoru "na pola puta" između vrijednosti "dobrohotnosti" i "dostignuća", pri samom središtu prostora prikazanoga grafičkom mapom, a na području kojega zauzima motivacijski tip "sigurnosti".

Za specifičnu vrijednost "prihvaćati svoj život" općenito je utvrđeno da iskazuje vrlo slabu povezanost sa svim ostalim specifičnim vrijednostima i gotovo se uvijek smješta na sam rub prostora vrijednosti kojega zauzimaju na grafičkoj mapi (Schwartz, 1992., 1994.). Prema teoriji, vrijednost "prihvaćati svoj život" trebala bi se nalaziti unutar tipa "tradicije",

no u ovome se istraživanju ona smjestila na području tipa "univerzalizma". S vrijednostima "tradicije", kao i s vrijednostima "univerzalizma", ova vrijednost ostvaruje niske i neznajne korelacije. Isto tako, njezine su korelacije s gotovo svim ostalim specifičnim vrijednostima niske i statistički neznajne. Jedinu statistički značajnu, ali negativnu povezanost ova vrijednost ostvaruje s vrijednošću "biti utjecajan" ($r = -0,21$), koja pak pripada vrijednosnom tipu "dostignuća". S obzirom na to da su sve ostale korelacije vrijednosti "prihvaćati svoj život" s drugim specifičnim vrijednostima vrlo niske i gotovo jednake nuli, snaga ove negativne povezanosti tolika je da je upravo ona ponajviše odredila njezin položaj, "odbacivši" je u suprotnom smjeru, gotovo na sam vanjski rub prostora grafičke mape.

Preostale dvije vrijednosti čiji položaj utvrđen ovim istraživanjem odstupa od onog teorijom pretpostavljenog jesu "mir u svijetu" i "društvena pravda". Ove bi se vrijednosti trebale nalaziti unutar tipa "univerzalizma", međutim smjestile su se unutar susjednoga tipa "dobrohotnosti".

"Mir u svijetu" i "društvena pravda" dvije su od ukupno pet specifičnih vrijednosti koje Schwartz naziva "društveno-političkim vrijednostima" (preostale tri su "jednakost", "društveni poredak" i "nacionalna sigurnost"), a za koje je u ranijim istraživanjima u zemljama Istočne Europe utvrđeno da sustavno odstupaju od teorijskih pretpostavki, iskazujući visoku međusobnu pozitivnu povezanost, iako pripadaju tipovima koji su međusobno nekompatibilni (Schwartz, 1992.; Bardi i Schwartz, 1996.; Schwartz i sur., 2000.).

Nadalje, rezultati su pokazali da se u zemljama Istočne Europe ovih pet društveno-političkih vrijednosti i prostorno blisko smješta na grafičkom prikazu SSA tehnike (Bardi i Schwartz, 1996.), i to najčešće na područje motivacijskoga tipa "konformizma" (koji se nalazi između "sigurnosti" i "univerzalizma"), ali se istodobno prostorno organiziraju tako da bi mogle tvoriti i zasebno područje, bliže središtu grafičke mape, a "ispod" područja koje zauzimaju vrijednosti "konformizma". Tako dobiveni rezultati upućivali su na to da u zemljama Istočne Europe navedenih pet društveno-političkih vrijednosti ima zajedničko, vrlo blisko značenje te da akcije i ponašanja usmjerena prema njihovu ostvarenju nisu u međusobnom sukobu (kao što je to slučaj u drugim zemljama) nego su kompatibilna. Autori su pokušali dobivenu strukturu odnosa društveno-političkih vrijednosti pripisati utjecaju komunističkoga režima – ne misleći pritom isključivo na ideološko prihvaćanje komunizma koje bi usmjeravalo sustav vrijednosti pojedinaca, nego i na pokušaj prilagodbe života pojedinaca u komunističkom društveno-političkom sustavu. Bardi i Schwartz (1996.) smatraju da navedenih pet društveno-poli-

tičkih vrijednosti ima ključno značenje za komunističku ideologiju, stoga ih pristaše komunističkoga režima prihvaćaju i visoko vrednuju, a protivnici ih odbacuju – no i jedni i drugi percipiraju ih na isti način: kao skup vrijednosti vrlo bliskoga značenja.

U ovom istraživanju, međutim, utvrđena struktura odnosa društveno-političkih vrijednosti tek donekle prati onu ranije uočenu u zemljama Istočne Europe. Naime, promatra se društveno-političke vrijednosti u ovome slučaju ne grupiraju prostorno u međusobnoj blizini. Vrijednost "jednakosti" zadržala je i dalje svoj originalni položaj unutar tipa "univerzalizma". Isto se tako vrijednosti "društveni poredak" i "nacionalna sigurnost" zadržavaju u teorijom predviđenom prostoru vrijednosnoga tipa "sigurnosti", a njihova povezanost s vrijednošću "jednakosti" nije statistički značajna (Tablica 3).

➔ TABLICA 3
Pearsonovi koeficijenti
korelacija između
društveno-političkih
vrijednosti (N=227)

	jednakost	mir u svijetu	društ. pravda	društ. poredak
mir u svijetu	0,38**	-	-	-
društ. pravda	0,45**	0,46**	-	-
društ. poredak	0,24*	0,43**	0,36**	-
nac. sigurnost	0,17	0,36**	0,35**	0,56**

** p<0,01; * p<0,05

No vrijednosti "mir u svijetu" i "društvena pravda" iskazuju značajnu pozitivnu povezanost i s "jednakosti" i s "društvenim poretkom" i "nacionalnom sigurnošću". Stoga se one – budući da su istodobno značajno povezane s vrijednostima dvaju nekompatibilnih vrijednosnih tipova – prostorno smještaju između tipa "univerzalizma" i "sigurnosti", odnosno na područje tipa "dobrohotnosti" (iako s ostalim specifičnim vrijednostima koje tvore tip "dobrohotnosti" nisu značajnije povezane), pa na taj način donekle slijede strukturu društveno-političkih vrijednosti utvrđenu u zemljama Istočne Europe.

Teško bi, međutim, bilo ovaj odmak vrijednosti "mir u svijetu" i "društvena pravda" objasniti utjecajem načina života u komunističkom sustavu kao što to čine Bardi i Schwartz (1996.). Njima je već tada bio upućen prigovor valjanosti takva objašnjenja dobivenih rezultata, a koji se zasnivao na činjenici da je specifična struktura društveno-političkih vrijednosti (koju su autori pripisivali prilagodbi života pod komunističkim režimom) utvrđena 1996. godine, iako je do promjene političkoga sustava i pada komunističkoga režima došlo već na početku 1990-ih godina. Prigovor je odbačen tvrdnjom da vrijednosni sustav, jednom formiran, ostaje relativno trajno stabilan te da razdoblje od šest godina nije dovoljno da

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

kod pojedinaca dođe do pomaka, odnosno promjene vrijednosne strukture i vrijednosnih prioriteta (Bardi i Schwartz, 1996.; Schwartz i sur., 2000.).

Ovo je istraživanje, međutim, rađeno 2001. godine na studentskoj populaciji čiji je prosjek starosti 20 godina – riječ je, dakle, o ispitanicima koji su u doba komunističkoga političkog sustava u Hrvatskoj bili djeca. Budući da se vrijednosni sustavi čvrsto strukturiraju tek u razdoblju adolescencije, na formiranje njihovih vrijednosnih sustava život u komunističkom društvenom sustavu ne bi trebao imati značajnijeg utjecaja. Moguće bi eventualno bilo prihvatiti alternativno objašnjenje koje daju Schwartz i sur. (2000.): da društvene, ekonomske i političke promjene do kojih je došlo nakon promjene političkoga sustava nisu još u dovoljnoj mjeri promijenile način života i životne okolnosti koje bi mogle potaknuti promjenu i prilagođavanje društvene vrijednosne strukture i vrijednosnih prioriteta, pa se stoga i individualne vrijednosne strukture razvijaju i dalje djelomično u skladu s onima uvjetovanim prošlim društveno-političkim iskustvom.

Odnosi kompatibilnosti i konflikata motivacijskih tipova vrijednosti

Drugi postavljeni problem u ovom istraživanju odnosio se na provjeru strukture, odnosno prostornu organizaciju tipova vrijednosti s obzirom na pretpostavljene konflikte i kompatibilnosti njihovih motivacijskih ciljeva.

Teorija pretpostavlja da se deset motivacijskih tipova organizira u prostoru tako da tvore kružnu strukturu (Slika 1), a koja se može proučavati na nekoliko razina. Prva razina jest organizacija vrijednosnih tipova s obzirom na dvije dimenzije. Prva je dimenzija "otvorenost za promjene" (uključuje vrijednosne tipove "nezavisnosti" i "poticaja") nasuprot "zadržavanju tradicionalnih odnosa" (tipovi "sigurnosti", "konformizma" i "tradicije"). Druga je dimenzija: "vrijednosti vlastita odricanja" (tipovi "univerzalizma" i "dobrohotnosti") nasuprot "vrijednostima vlastita probitka" (tipovi "moći" i "dostignuća").

Moguće je zatim proučavati poredak vrijednosnih tipova, odnosno utvrditi da li tipovi koji se prostorno smještaju jedan do drugoga odražavaju teorijom pretpostavljene odnose kompatibilnosti. Konačno, moguće je utvrditi i broj eventualnih pojedinačnih inverzija susjednih vrijednosnih tipova potrebnih da bi se postigla struktura sukladna teorijskoj.

Dobiveni rezultati (Slika 2) pokazuju da se utvrđeni motivacijski tipovi doista prostorno organiziraju prema dvjema teorijski pretpostavljenim dimenzijama. Motivacijski tipovi "nezavisnosti" i "poticaja" nalaze se nasuprot motivacijskim tipovima "sigurnosti", "konformizma" i "tradicije" odražavaju-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

ći tako konflikt koji se prema teoriji javlja između naglašavanja slobode vlastitih misli i djela i želje za promjenama, s jedne strane, te zadržavanja tradicije i očuvanja stabilnosti, s druge strane.

Isto tako, motivacijski tipovi "univerzalizma" i "dobrohotnosti" prostorno se nalaze nasuprot tipovima "moći i postignuća" te tako odražavaju konflikt koji se javlja između prihvatanja drugih kao jednakih i brige za njihovu dobrobit, s jedne strane, te težnje za ostvarivanjem vlastitog uspjeha i dominacije nad drugima, s druge strane.

Nadalje, utvrđeni se motivacijski tipovi prostorno smještaju tako da tvore kružnu strukturu. Za devet tipova vrijednosti može se utvrditi zajedničko polazno središte, dok se motivacijski tip "tradicije" – potpuno sukladno teoriji – smješta na sam vanjski rub prostorne mape, iznad motivacijskoga tipa "konformizma".

Dobiveni poredak motivacijskih tipova vrijednosti sukladan je teorijski pretpostavljenom poretku te na taj način odražava i sve pretpostavljene odnose kompatibilnosti među susjednim motivacijskim tipovima.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Osnovni cilj psihologije kao znanosti jest opisivanje, predviđanje i razumijevanje ljudskoga ponašanja. Vrijednosti imaju važnu ulogu u usmjeravanju ponašanja pojedinca, a njihova je funkcija najizraženija u situacijama kada se javlja konflikt vrijednosti. Stoga je poznavanje strukturalnog odnosa kompatibilnosti i konflikata vrijednosti od izvanredne važnosti za potpunije i preciznije izučavanje i objašnjenje odnosa između vrijednosti i ponašanja pojedinca.

U ovome su radu, primjenom hrvatske inačice Schwartzova upitnika vrijednosti, provjeravane postavke Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti, a dobiveni rezultati u skladu su s nalazima dosadašnjih istraživanja i idu u prilog osnovnim postavkama teorije.

Utvrđeno je da se 56 specifičnih vrijednosti jasno prostorno organizira u deset područja koja sadržajno odgovaraju teorijskim motivacijskim tipovima vrijednosti. Odstupanja u značenju utvrđena su za pet specifičnih vrijednosti koje se javljaju unutar prostora vrijednosnih tipova kojima, prema teorijskim postavkama, ne pripadaju. No uočena odstupanja ne mogu se sa sigurnošću pripisati kulturalnim specifičnostima, nego su možda rezultat specifičnosti upotrijebljenog uzorka ispitanika, odnosno određene pogreške mjerenja.

Strukturna organizacija utvrđenih deset tipova vrijednosti sukladna je teorijskoj i odražava sve pretpostavljene odnose konflikata i kompatibilnosti vrijednosnih tipova.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

Potvrda Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti, ostvarena ovim istraživanjem, doprinos je znanstvenom izučavanju vrijednosti i vrijednosnih sustava u Hrvatskoj. Daljnja istraživanja u kojima bi se Schwartzov upitnik vrijednosti primijenio na drugim uzorcima ispitanika – možda čak i na većem reprezentativnom uzorku građana Republike Hrvatske – omogućila bi sustavniju provjeru utvrđenih odstupanja i potpunije proučavanje vrijednosne strukture i vrijednosnih prioriteta u Hrvatskoj.

PRILOG

Hrvatska inačica Schwartzovog upitnika vrijednosti (SVS-HR)

Ovim bismo upitnikom željeli utvrditi koje su vrijednosti Vama osobno važne kao usmjeravajuća načela u Vašem životu, a koje smatrate manje važnima ili sporednima. Upitnik se sastoji od dvije liste vrijednosti iz različitih kultura, a pored svake vrijednosti u zagradi je navedeno i dodatno objašnjenje njezina značenja.

Vaš je zadatak procijeniti koliko je svaka od navedenih vrijednosti važna Vama osobno kao usmjeravajuće načelo u Vašem životu. Vaše procjene upišite na crtu ispred svake od navedenih vrijednosti, a pri procjenjivanju se služite ponudenom ljestvicom (od "-1" do "7") gdje veći broj označava veći stupanj važnosti koju pridajete pojedinoj vrijednosti:

Oprečno
mojim
vrijednostima

Nevažno

Važno

Vrlo važno

Od
iznimne
važnosti

-1-----0-----1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-

Molimo Vas da upitnik ispunjavate na sljedeći način:

Prvo pročitajte sve vrijednosti navedene u Listi 1, te odaberite jednu koja je Vama osobno najvažnija kao usmjeravajuće načelo u Vašem životu i procijenite stupanj njezine važnosti.

Zatim odaberite vrijednost koja je u potpunosti suprotna Vašim vrijednostima i pridajte joj brojkju "-1". Ukoliko nema takve vrijednosti, odaberite onu koja Vam je najmanje važna i procijenite je sa "0" ili "1" sukladno važnosti koju joj pridajete. Nakon toga, unutar postavljenog raspona procijenite važnost svih preostalih vrijednosti u Listi 1.

LISTA 1

1 ___ JEDNAKOST
(podjednake mogućnosti za sve)

2 ___ UNUTARNJI SKLAD
(duševni mir)

16 ___ KREATIVNOST
(originalnost, mašta)

17 ___ MIR U SVIJETU
(svijet bez ratova i konflikata)

3 ___ DRUŠTVENA MOĆ
(kontrola nad drugima, dominacija)	18 ___ POŠTIVANJE TRADICIJE
(čuvanje starih običaja)
4 ___ ZADOVOLJSTVO
(zadovoljenje želja)	19 ___ ZRELA LJUBAV
(duboka emocionalna i duhovna intimnost)
5 ___ SLOBODA
(sloboda misli i djela)	20 ___ SAMODISCIPLINA
(suzdržavanje, otpornost prema iskušenju)
6 ___ DUHOVNI ŽIVOT
(naglasak na duhovnom a ne materijalnom)	21 ___ PRIVATNI ŽIVOT
(pravo na privatnost)
7 ___ OSJEĆAJ PRIPADNOSTI
(osjećaj da je drugima stalo do mene)	22 ___ OBITELJSKA SIGURNOST
(sigurnost bližnjih)
8 ___ DRUŠTVENI POREDAK
(stabilnost društva)	23 ___ DRUŠTVENI UGLED
(poštivanje, uvažavanje od strane drugih)
9 ___ UZBUDLJIV ŽIVOT (poticajna iskustva)	24 ___ JEDINSTVO S PRIRODOM (uklapanje u prirodu)
10 ___ SMISAO U ŽIVOTU
(cilj u životu)	25 ___ RAZNOVRSTAN ŽIVOT
(ispunjen novostima, promjenama)
11 ___ PRISTOJNOST
(uljudnost, lijepo ponašanje)	26 ___ MUDROST
(zrelo shvaćanje života)
12 ___ BOGATSTVO
(materijalna dobra, novac)	27 ___ AUTORITET
(voditi druge ili zapovijedati drugima)
13 ___ NACIONALNA SIGURNOST
(zaštita domovine od neprijatelja)	28 ___ ISKRENO PRIJATELJSTVO
(bliski prijatelji koji me podržavaju)
14 ___ SAMOPOŠTOVANJE
(osjećaj vlastite vrijednosti)	29 ___ SVIJET LIJEPOG
(ljepota prirode i umjetnosti)
15 ___ UZVRAĆANJE USLUGA
(izbjegavanje dugovanja)	30 ___ DRUŠTVENA PRAVDA
(ispravljanje nepravde, briga za slabije)

Pred Vama se nalazi Lista 2 u kojoj su vrijednosti opisane kao oblici ponašanja koji za Vas osobno mogu biti više ili manje važni.

Vaš je zadatak isti kao i pri procjenjivanju vrijednosti s prethodne liste:

Prvo pročitajte sve vrijednosti navedene u Listi 2, te odaberite jednu koja je Vama osobno najvažnija kao usmjeravajuće načelo u Vašem životu i procijenite stupanj njezine važnosti.

Zatim odaberite vrijednost koja je u potpunosti suprotna Vašim vrijednostima i pridajte joj brojku "-1". Ukoliko nema takve vrijednosti, odaberite onu koja Vam je najmanje važna i procijenite je sa "0" ili "1" sukladno važnosti koju joj pridajete. Nakon toga, unutar postavljenog raspona procijenite važnost svih preostalih vrijednosti u Listi 2.

Oprečno mojim vrijednostima	Nevažno		Važno		Vrlo važno	Od iznimne važnosti
-1-----	0-----	1-----	2-----	3-----	4-----	5-----
						6-----
						7-----

LISTA 2

31 ___ BITI SAMOSTALAN
(oslanjati se na vlastite snage, samodostatan)	46 ___ ČUVATI SLIKU O SEBI U DRUŠTVU
(čuvati vlastiti ugled)
32 ___ BITI UMJEREN
(izbjegavati pretjerane osjećaje ili ponašanja)	47 ___ BITI POSLUŠAN
(pokoran, ispunjavati dužnosti)
33 ___ BITI ODAN
(vjeran prijateljima, ljudima koji me okružuju)	48 ___ BITI INTELIGENTAN
(logičan, misaon)

- 34 ___ BITI AMBICIOZAN
(marljiv, težiti postignućima)
- 35 ___ BITI TOLERANTAN
(tolerirati drugačije ideje i uvjerenja)
- 36 ___ BITI PONIZAN
(skroman, samozatajan)
- 37 ___ BITI ODVAŽAN
(pustolovan, spreman na rizik)
- 38 ___ ČUVATI OKOLIŠ
(štititi prirodu)
- 39 ___ BITI UTJECAJAN
(imati utjecaja na ljude i događaje)
- 40 ___ POŠTIVATI RODITELJE I STARIJE
(iskazivati poštovanje)
- 41 ___ IZABIRATI VLASTITE CILJEVE
(donositi vlastite odluke)
- 42 ___ BITI ZDRAV
(ne biti bolestan – fizički ili psihički)
- 43 ___ BITI SPOSOBAN
(kompetentan, poduzetan, djelotvoran)
- 44 ___ PRIHVACATI SVOJ ŽIVOT
(pomiriti se sa životnim prilikama)
- 45 ___ BITI ISKREN
(istinit, pošten)
- 49 ___ BITI USLUŽAN
(raditi za dobrobit drugih)
- 50 ___ UŽIVATI U ŽIVOTU
(uživati u hrani, seksu, odmoru i sl.)
- 51 ___ BITI POBOŽAN
(pridržavati se vjere)
- 52 ___ BITI ODGOVORAN
(pouzdan, na koga se može osloniti)
- 53 ___ BITI ZNATIŽELJAN
(pokazivati zanimanje za sve, istraživati)
- 54 ___ BITI SPREMAN NA PRAŠTANJE
(voljan opraštati drugima)
- 55 ___ BITI USPJEŠAN
(ostvarivati ciljeve)
- 56 ___ BITI ČIST
(uredan)

LITERATURA

- Alwin, D. F. (1984.), Trends in parental socialization values: Detroit, 1958-1983. *American Journal of Sociology*, 90, 359-382.
- Bardi, A. i Schwartz, S. H. (1996.), Relations among socio-political values in Eastern Europe: effects of the communist experience? *Political Psychology*, 17, 525-549.
- Barnea, M. F. i Schwartz, S. H. (1998.), Values and voting. *Political Psychology*, 19, 17-40.
- Boehnke, K., Dettenborn, H. i Horstmann, K. (1994.), Value priorities in the United Germany – teachers and students from East and West compared. *European Journal of Psychology of Education*, 9, 191-202.
- Borg, I. i Lingoes, J. C. (1987.), *Multidimensional similarity structure analysis*. New York: Springer-Verlag.
- Braithwaite, V. A. i Scott, W. A. (1991.), Values. U: J. P. Robinson, P. R. Shaver i L. S. Wrightsman (ur.), *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego, CA: Academic Press, Inc.
- Burgess, S. i Blackwell, R. D. (1994.), Do values share a universal content and structure? A South African test. *South African Journal of Psychology*, 24, 1-12.
- Feather, N. T. (1984.), Protestant ethic, conservatism and values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1132-1141.
- Feather, N. T. (1994.a), Values and culture. U: W. J. Lonner i R. Malpass (ur.), *Psychology and Culture*, New York: Allyn & Bacon.
- Feather, N. T. (1994.b), Values, national identification and favouritism towards the in-group. *British Journal of Social Psychology*, 33, 467-476.

- Gendre, E. i Dupont, J.-B. (1992.), Structure du questionnaire de valeurs de Schwartz. *Revue Suisse de Psychologie*, 51, 128-134.
- Guttman, L. (1968.), A general nonmetric technique for finding the smallest coordinate space for configuration of points. *Psychometrica*, 33, 469-506.
- Hetsroni, A. (2000.), The relationship between values and appeals in Israeli advertising: A smallest space analysis. *Journal of Advertising*, 29 (3): 55-68.
- Kristiansen, C. M. (1985.), Value correlates of preventive health behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 748-758.
- Mayton, D. M. i Furnham, A. (1994.), Values, world peace, and political activism. *Journal of Social Issues*, 50, 46-68.
- Natan, L. (1993.), *The influence of intergroup conflict, social motivations, and value priorities on cooperation in within-group social dilemmas*. Unpublished master's thesis. The Hebrew University of Jerusalem, Israel.
- Oishi, S., Schimmack, U., Diener, E. i Suh, E. M. (1998.), The measurement of values and individualism-collectivism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24 (11): 1177-1189.
- Rokeach, M. (1973.), *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rokeach, M. (1974.), Change and stability in American value systems, 1968-1971. *Public Opinion Quarterly*, 38, 222-238.
- Rokeach, M. (1979.), *Understanding human values – individual and societal*. New York: The Free Press.
- Sagiv, L. i Schwartz, S. H. (1995.), Value priorities and readiness for out-group social contact. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 437-448.
- Schwartz, S. H. (1992.), Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994.), Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.
- Schwartz, S. H. (1996.), Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. U: C. Seligman, J. M. Olson i M. P. Zanna (ur.), *The Psychology of Values*. The Ontario Symposium, Vol. 8. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schwartz, S. H. i Bardi, A. (1997.), Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe. *Political Psychology*, 18, 385-410.
- Schwartz, S. H. i Bardi, A. (2001.), Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.
- Schwartz, S. H., Bardi, A. i Bianchi, G. (2000.), Value Adaptation to the Imposition and Collapse of Communist Regimes in East-Central Europe. U: S. A. Renshon i J. Duckitt (ur.), *Political Psychology – Cultural and Crosscultural Foundations*, New York: University Press.
- Schwartz, S. H. i Bilsky, W. (1987.), Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

Schwartz, S. H. i Bilsky, W. (1990.), Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.

Schwartz, S. H. i Sagie, G. (2000.), Value consensus and importance – A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 465-497.

Schwartz, S. H. i Sagiv, L. (1995.), Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92-116.

Tetlock, P. E. (1986.), A value pluralism model of ideological reasoning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 819-827.

Thomas, C. B. (1986.), Values as predictors of social activist behavior. *Human Relations*, 39, 179-193.

Universals in the Content and Structure of Values: Croatian Evidence

Ivana FERIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The theory of universal content and structure of values proposed by Schwartz distinguishes ten types of values according to their motivational goals. The theory also postulates a structure of relations among the value types, based on the conflicts and compatibilities experienced when pursuing them. Cross-cultural studies have supported the near universality of the contents of 10 value types and of their structure of relations to one another. Deviations from the theory-based, prototypical structure were observed in several East European countries, possibly reflecting the experience of living under communist regimes. The main goal of this research was to investigate the content and relations of value types in Croatia, and to compare the observed structure of relationships among value types with a hypothetical structure. 227 subjects (students) completed the Croatian version of the Schwartz Value Survey, rating the importance of each value on a nine-point scale (from -1 to 7) "as a guiding principle in my life". The content and structure of values were analyzed using Guttman-Lingoes Smallest Space Analysis. It was found that 56 single values organize clearly into 10 distinct regions that correspond with motivational value types in the theory. Five of the 56 values did not emerge in postulated regions thus revealing the possible inconsistency of meaning. Nevertheless, the reported results compare favorably to previous findings and give empirical support for the structural organization of ten motivational types revealing all hypothesized conflicts and compatibilities among the value types.

Key words: Schwartz, theory of values, value structure, cross-cultural differences, Croatia

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 3-26

FERIĆ, I.:
UNIVERZALNOST...

Universalcharakter des Inhalts und der Struktur von Werten: Angaben zu Kroatien

Ivana FERIĆ
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Schwartz' Theorie vom Universalcharakter des Inhalts und der Struktur von Werten setzt 10 verschiedene Wertetypen voraus, jeweils bestimmt nach den motivationalen Zielen, auf die sie ausgerichtet sind, sowie nach spezifischen Werten, durch die sie präsentiert werden. Das Gesamtverhältnis von konfligierenden und kompatiblen Wertetypen bildet die Struktur des von Schwartz erstellten Wertesystems. Der vorausgesetzte Universalcharakter des Inhalts von 10 verschiedenen Wertetypen und der Struktur ihrer Beziehungen zueinander konnte anhand zahlreicher zwischenkultureller Untersuchungen bestätigt werden. In einigen osteuropäischen Ländern wiederum wurden auch Abweichungen von der theoretisch vorausgesetzten Struktur registriert und als mögliche Folge der Prägung durch das jeweilige spezifische gesellschaftlich-politische System gedeutet. Das Ziel dieser Untersuchung ist, den Inhalt der in Kroatien vorherrschenden Wertetypen sowie ihre wechselseitigen Beziehungen zu ermitteln und zu prüfen, ob sie dem theoretisch vorausgesetzten Universalcharakter von Schwartz' Wertesystem entsprechen. 227 Probanden (Studenten) nahmen an der Untersuchung teil und füllten einen Fragebogen aus, auf dem anhand einer 9-Stufen-Skala (von -1 bis 7) die Bedeutung jedes Wertes im Sinne eines "richtungweisenden Prinzips im eigenen Leben" bewertet werden musste. Inhalt und Struktur der untersuchten Wertetypen wurden mittels der Smallest-Space-Analyse nach Guttman-Lingoes ausgewertet. Man stellte fest, dass sich 56 spezifische Werte räumlich eindeutig in zehn Bereichen gruppieren, welche inhaltlich den theoretischen motivationalen Wertetypen entsprachen. Obwohl bei fünf spezifischen Werten hinsichtlich der Bedeutung Abweichungen ermittelt wurden, die im Bereich von Wertetypen auftreten, denen sie gemäß theoretischen Grundsätzen nicht zugerechnet werden können, stimmen die gewonnenen Ergebnisse insgesamt mit den Befunden bisheriger Untersuchungen überein und bilden einen Beitrag zum Grundsatz vom Universalcharakter des Inhalts und der Struktur von Werten.

Schlüsselwörter: Schwartz, Wertetheorie, Wertestruktur, zwischenkulturelle Unterschiede, Kroatien